

Өмүрканов Т.А., Бийгелдиева Н.А.

БАЙЛАНЫШТУУ КЕПТИ КОМПЕТЕНТТҮҮЛҮККӨ НЕГИЗДЕП ОКУТУУНУН МЕТОДИКАСЫ

Омурканов Т.А., Бийгелдиева Н.А.

ВОПРОС ОБ ОБУЧЕНИИ СВЯЗНОЙ РЕЧИ НА КОМПЕТЕНТНОЙ ОСНОВЕ

T.A. Omurkanov, N.A. Biigeldieva

THE METHODOLOGY TRAINING COHERENT SPEECH IN A COMPETENT MANNER

УДК: 374-78/12

Макалада байланыштуу кепти компетенттүүлүк негизде окутуу маселеси каралды.

В статье рассмотрен вопрос об обучении связной речи на компетентной основе.

In the article the question of teaching coherent speech in a competent manner.

«Байланыштуу кеп» бөлүгү кыргыз тилин эне тил катары өз алдынча предмет болуп окутууда бир кыйла мезгилден бери окутулуп келе жатат. Бул бөлүк алгач «окуучулардын сөзүн өстүрүү», «сөз өстүрүү», «окуучулардын жазуу кебин өстүрүү» сыяктуу аталыштар менен аталып келип, 1987-жылы жарык көргөн окуу программасынан баштап «байланыштуу кеп» (связная речь) деп атала баштаган. Андан соң бул аталыш окуу китептерине, методикалык адабияттарга жана методикалык изилдөө иштерине тараган.

«Методика илиминин башаты кыргыз тилинде жарык көргөн алгачкы алиппелерден жана окуу китептеринен башталат» [5, 17-б.], - деп белгилейт Ж.Чыманов. Ал И.Арабаев тарабынан иштелип чыккан «Жазуу өрнөктөрү» аттуу эмгек болуп саналат. «Бул окуу китеби кыргыз элинин тарыхый-маданий эстелиги катарында мааниси чоң, эң алгачкы окуу китеп болгон» [2, 32-б.]. 1924-жылы И.Арабаевдин «Кыргыз алиппеси», «Жазуу жолунда саамалык», «Энетили», К.Тыныстановдун «Окуу китеби», «Биздин тил», 1927, «Жаңы айыл», 1929, «Тил сабагы», 1932, С.Нааматовдун «Эне тилинин методикасы» (1930), «Тилибиздин методикасы» (1932), «Балдар алиппесин окутуу методу» (1933), «Балдар алиппеси метод катары» (1934), «Башталгыч мектептер үчүн кыргыз тилинин метод көрсөтүүсү» (1935) ж.б. эмгектери – кыргыз тилин окутуунун методикасы боюнча жазылган алгачкы эмгектерден.

Алгачкылардан болуп С.Нааматов эне тилин окутуу, үйрөтүү, сабат ачуу жумуштарын тилдин ички түзүлүшү менен эмес, анын коомдук функциясы, адам турмушундагы орду, эң кызыктуусу тилди ойлоо менен биримдикте карап, ошол карым-катышта, байланышта окутуунун зарылдыгын белгилеген.

1932-жылдагы чыккан «Тилибиздин методикасы» эмгегине А.Эшиев: «Бул китебинде автор байланыштуу кепти өстүрүү маселесин грамматика

менен шайкеш алып барууга үндөгөн. Тил өстүрүүдө мектептин милдети, балдардын тилдериндеги алалыктарды жоюу, сөз байлыгын арбытуу, грамматикалык жакка карай сүйлөтүү. Балдарды туура окутууга көнүктүрүү, өздөрүн сүйлөтүп жаздыруу, сүйлөгөн сөздөрүн ачык, даана, жеңил, туура түшүнүктүү айттыруу, балдар өздөрүнүн сөздөрүн оозеки да, кагаз жүзүндө да жакшы түшүнүп түзө билүү, балдарды пландуу сүйлөөгө үйрөтүү», – деп терең баалаган [6, 37-б.].

Автор эмгектеринде тил жөнүндө түшүнүк берүүдө анын эки тарабына бирдей мамиле кылууну талап кылат. Башкача айтканда, «биринчиден, тил сүйлөөчүгө түшүнүктүү болсо гана, сүйлөөчү сүйлөй алат, экинчиден, угуучуга түшүнүктүү болсо гана, угуучу уга алат» [3, 6-7.бб.]. Бул пикирин андан ары улап, автор: «Тил деген сөз менен ой деген сөздөн бирдей түшүнүк алабыз. Себеби, эгер сүйлөмөк болсоң, эң мурда ойлойсуң, тилдин туура болушу, ачык айтылышы ойго, ойдун туура болушу тилге байланыштуу», - деген. Демек, С.Нааматов тилди окутууга комплекстүү мамиле кылып, тил жана кеп, тил жана ойлоо, тил жана таанып-билүү маселелерин бирдиктүү окутууну сунуш кылган.

Эне тилин окутууда окуучуларга жекече, индивидуалдуу мамиле кылуунун маанисин, зарылдыгын көрсөтө алган. Бул боюнча автордун пикирин толук келтирели: “Класстагы сабакка балдарды бир катар катыштыруу үчүн, кандай да болсо, булардын тилдерин теңөө керек. Ал үчүн орточо сүйлөгөн балага уяңдарды куудуруп жеткирип, өтө начар, жай сүйлөгөндөргө жардам берүү керек” [4, 22-б.]. Окуучулардын сүйлөөсүнө өзгөчө маани берген методист балдардын көргөндөрүн, уккандарын, башынан өткөргөндүгүн, кылган иштерин ж.б. тууралуу сабакта дайыма айтып берүүсүн талап кылган. Ошондой эле сүрөт боюнча айтып берүү, сүйлөө (текст түзүү) иш-аракеттерин жүргүзүүнү да маанилүү деп эсептеген. С.Нааматов балдарды мыкты сүйлөөгө көнүктүрүүнү бир нече түргө бөлүп, алардын ар бирине өзүнчө түшүндүрмө берген. Анын пикири боюнча, балдарды сүйлөгөнгө көнүктүрүүнүн түрлөрү булар: 1) суроо-жооп; 2) баланын аңгемеси; 3) ойлоп-сүйлөөсүн күчөтүү; 4) мугалим менен балдардын аңгемелешүүсү; 5) ыр жаттоо, декламация айтуу; 6) драмалаштыруу жана иницировка (автордун орфографиясында берилди);

7) класстын жана мектептин жыйналышына катышуу деп белгилеген. Демек, аталган эмгектерден байланыштуу кепти компетенттүүлүккө негиздеп окутуунун методикасын ачык көрүүгө болот.

Өткөн кылымдын отузунчу жылдарынын башындагы окуу китептерин иштеп чыгуудагы жогоркудай ийгиликтер, тажрыйбалар кийинки тилчи-окумуштуулар А. Осмонкулов, Б. Өмүралиев, К. К. Сартбаев, С. Үсөналиев, С. Давлетов, А. Эшиев, В. Мусаева, Ж. Чыманов, З. Тагаева, К. Жаманкулова ж.б. тарабынан ыктуу колдонулуп, улантылган.

Байланыштуу кеп – бул өз алдынча тармак катары өзүнүн объектисине, предметине, милдет-максаттарына, мазмунуна ээ болуу менен тилдин системалык курсу менен биргелешип, баланын оозеки, жазуу кеп маданиятын өнүктүрүүгө өбөлгө түзүүчү бирден бир бөлүм болуп саналат.

Эне тил боюнча терең билим берүү жөнүндө кыргыз тилинде эркин сүйлөй алууга жетишүү – кыргыз тилинин системалуу курсунда таануучулук-практикалык багыт, башкача айтканда, ал тил жана кеп (предметти таануучулук жагы) жана ар түрдүү тилдик жана кептик билгичтиктерди (предметтердин практикалык жагы) боюнча билим берет.

Кыргыз тилинин үч таануучулук максатын иш жүзүнө ашыруу өз натыйжасын көрсөтөт:

- окуучуларды тилге карата лингвистикалык көз карашка үйрөтүү;
- тил жана кеп боюнча негизги билим берүүнүн ыктары менен куралдандыруу;
- кыргыз тилин окутуу предмети катары балдарга эстетикалык тарбия берүү.

Тилди үйрөтүүнүн коммуникативдик максаты тилдик материалдарды гана билүү менен чектелбейт, алынган билим боюнча ойлонуп, түшүнүгүн далилдеп, ал жөнүндө сүйлөп берүүгө жетишүү болуп саналат.

Адабияттар:

1. Бийгелдиева Н.А. Байланыштуу кепти окутуунун методикалык окуу куралы. – Б.: 2014. – 160 б.
2. Маанаев Э., Осмонкулов А. Э. Арабаев – кыргыз элинин алгачкы агартуучу-окумуштуусу жана саясий-коомдук ишмери. – Б.: 2002. – 250 б.
3. Нааматов С., Тилибиздин методикасынан. – Ф.: Кырмамбас, 1932. – 36 б.
4. Нааматов С. Энетилинин методикасынан (айыл мектептери жана педтех үчүн) – Ф.: Кырмамбас, 1935. – 37 б.
5. Чыманов Ж.А. Кыргыз тили: Сабактын теориясы жана практикасы. – Б.: 2007. - 104 б.
6. Эшиев А. М. Кептин функционалдык-маанилик түрлөрүн үйрөтүү процессинде окуучулардын байланыштуу кебин өстүрүүнүн методикасы (VI-VII класстар): пед. илим. канд. дис. 13.00.02.- Б.: 1995. – 189 б.

Рецензент: к.пед.н. Аман кызы Б.